

A. GERGELY ANDRÁS

Idők, szembesülések, zsarnokságok

Lassú idő vagy gyors pusztulás

Gyors és lassú idő az információs társadalomban – ez az alcíme az Oslói Egyetem szociálantropológia-professzorától megjelent kötetnek,¹ melyben a gyorsuló idő és a korok lassú tempója közötti distinkciókat, s mellékhatásként a „lassú idő” eltűnési folyamatát teszi átélhető közelségűvé elemzésében, épp a képtelenségek megnevezésével. Gyors-e a mi időnk is, a magyarság ideje, a vidék ideje, az Alföld ideje is...? Saját kérdéseink és válaszaink részben a műben rejlenek, avagy művekben, melyekre az alábbi ismertetések hívják föl a lapozgatni hajlamos olvasók figyelmét...

A technológiai idő menedzserkalkulátoroktól és hálózati naptártól jövő fegyelmű figyelmeztetése még nem hatja át minden kultúra egészét, de ahol már nem jut idő a beszélgetésre, a gondolkodásra, olvasásra, természetélvezetre vagy az időkímélő technológiák használatának időbecsülő értékrenddel való korlátozására, ott már a fejlődés visszafejlődési paraméterei válnak meghatározóvá. A „pillanat diktatúrája”, utóbb zsarnoksága alá eső emberi létfeltételeinek átgondolt és (szinte kézzel) leírt jegyzetei Eriksen kötetindító gesztusában is benne vannak, de azonnal (s antropológus módjára – folytonos önkontroll alatt – egyúttal kritikailag is értéknormává avatja) a zaklatott információáramlás korszakában minden intenzitás-szünetet kiiktató hatékonysági relációba vezeti át mindezt: ha a pillanat fogságában a túlnépesedett, túlhajszolt, hisztérikus és szédítő önnön tempójától velejéig megbetegedett társadalomra vetünk egy futó pillantást, érzékelhetjük, hogy mindenfajta „előtt” és „után”, „itt” és „ott” úgy szűnik meg, hogy azzal maga az „itt és most” kerül veszélybe. „Szédítők ennek az extrém úzótságnak a következményei, a pillanat zsarnoksága veszélyezteti mind a múltat, mind pedig a jövőt. A számítógépek, az internet, a tévés műholdak, a több csatornás tévék, szöveges üzenetek, e-mailek, az elektromos vásárlás korszakáról beszélünk. Amikor az ember a feladó oldaláról nézi a dolgot, a másik oldal figyelméből jut a legkevesebb. Amikor a címzett oldalát vesszük, akkor a legszűkebb forrás a lassú, összefüggő idő. Íme, előbukkant a konfliktus!” (13.)

Persze, nem a számítógépekről, s nemcsak az információs társadalomról szól Eriksen könyve, hanem a kultúra változási ütemének megnövekedett fordulatszámával együtt járó elviselhetetlenségekről, a „cellulózalapú termék”, a könyv lineáris hasznavehetőségéről, olvasási tempóról és kivárásról, építkező értelemkeresésről és talányos megoldásképletekről, exponenciális görbe helyetti időértékelésről. Arról, hogy a növekedés tempója révén, az időtényező nullához közelítő lendületével legfőképpen az időt magát veszítjük el, a túláradás és egekig túlpakolt felhalmozási keretek ránk dőlnek. A kötetvégi optimizmus nem kincstári, s nem a korbeteg elmélész kényszeres kreálmánya, hanem a politikai megfontolásoktól tartózkodni képes, decens, újfajta szabályrendszer, új kód óhaja, amely a kultúra irányí-

tását visszaveszi az emberalkotta gépektől, hogy átállítsa mindezt (önmagát is!) az idő kerekével való ésszerűbb tekerődésre, a „megfelelő típusú időt” visszahozni kívánó alapmagatartásra. „Keríteni néhány lassú órát, hogy akár ezt a könyvet elolvassuk. Másképp nem megy” (18.). De nem is hagyja, elgondolkodtató a kötetben „gyorsban” tárgyalt ráérős, értelmező idő is...

A könyv, vagy az óra, és még a pénz ideje sem csupán időfüggő. Hiszen maga az időképzet, az idő „valamire” valóságának, önértékén túli hasznosításának mikéntje is szocializáció, mintázatok, fogyasztási és kreatív ciklusok, kapcsolatközi kölcsönhatások függvénye legtöbbször. Ahogyan a kor, vagyis a fiatalság dinamikája és az öregkor vegetációja, tavasz és őszi, tél és nyár egymást váltó átmenetei, ugyanúgy az információ (mint vitális alapszükségletté és függéstartománnyá válás) eszköztára is társadalmi tempók következménye vagy eredménye. S hogy pusztán (elviselendő, megszenvedett, kínos vagy pusztító) következmény-e, avagy a főlhalmozódó többletek (tudások, érzetek, emlékek, értékek, reflexiók, élmények, rutinok stb.) pusztán eredményei a sodrásnak, az legtöbbször a fölérendelt értékrend, normák, elvárások magunk kreálta univerzumához tartozást hitelesíti. Akkor is, ha a „bevált” egyúttal rutin, ha az „alkalmazkodás” csak eszköz, nem pedig végcél, akkor is, ha a védtelenség éppoly kiszolgáltatottá tesz, mint a vihar az őseinket, a medve a hegyi pásztort vagy a kézzel írt jegyzetek, kivonatok, regények vagy versek az alkotót magát. Vele szemben a sodrás áll, például az „ILO-VEYOU” vírusprogram, amely a „Tőlem Neked” gesztusára éhes világnépességet (no meg a kalandra éhes cégek és magánemberek 60–80%-át) néhány óra alatt kegyesen megfosztotta fájljaitól, címjegyzékétől, miközben ebből tovaterjedt az összes többi címre. Nem idő ez, néhány óra, maximum két és fél nap, míg egész Amerika és Európa becumizta a kínálatot, mint egy futótűzként terjedő pestis, melynek egykoron pontosan három évre volt szüksége arra, hogy Sziciliától Rigáig elterjedjen. Az idő tehát nemcsak térbeli terjedés, perszonális reflexió, gyorsaság és sürgetettség kérdése, hanem a kiváráse, beérésé, „valósídejű” léten túli kiterjedése is. Az instant gyorsaság ára lehet kisebb és nagyobb is, de a „kivonatos” lét egy zenei mű esetében katasztrófa, egy ebéd esetében sem kegyelmi állapot, a mentális bizonytalanság szempontjából viszont korszakos betegség, korunk lépfe-néje és pestise. Másképp szólva és Milan Kunderát idézve: „a gyorsaság foka egyenesen arányos a felejtés intenzitásával” (*Lassúság*, Európa Kiadó, 2005).

A hipermodernizmus időtörténeti metszetei komolyabb figyelmeztetést teljesítenek be önmaguk is: a múlt „eltörlésének”, fontossága és meghatározó volta pillanatra hangolt időszerűség-függvénykénti kezelése mindazon társadalmakat áthatja, ahol ezekre fogékonyság, emelkedési gög, kivagyisági hajlandóság volt. Szemben olyan világokkal, amelyeket ez nemcsak nem hat át, de félik és kerülik is – emiatt persze kiszolgáltatottabbak is. Eriksen „jóslata” nem a mcluhani Gutenberg-galaxisvége, hanem a tempóvesztéssel járó mellékkörülmények elszabaduló uralma, a koron – így a múlton, öregségen, avíttágon, idejétmúltságokon, anciennitásokon – erővel úrrá lenni próbáló öngyilkos kísérlet. Ellenszere pedig sajnos nem más, mint a másik tempójú lét, a másságosságok érvényessége előtti megadó tiszteletadás, a kevésre „rászánt” több idő, a pillanat értelmének és kiterjesztésének újraértelmezése. Lassú megfontolással kezdve, rászánt idővel folytatva, belátó

sokoldalúsággal megőrizve. Respekt a múltó időnek, kornak, időzsarnokság-ellenességnek. Másképpen nem fog menni... – erről meggyőző kötete, s arról is, hogy együtt élnünk saját sodrásunkkal nem kényszer, csak magunkra vett teher, túlváltságra épülő pusztulás..., melynek közegében csak épp egymásra és a lassú idő értelmező gyakorlatára nem marad kellő figyelmünk.

Román-magyar együttélés a Szilágyságban

Lehet, a lassúságában méltó idő, a múltátélés és a sodrással együtt járó kontinuitás-elfogadás korántsem csak önelhatározás kérdése. Viszont ahol az időnek tere van, s a tér idejébe vetetten a magányosan kollektív énkeresés más perspektívák felől is áttekinthető-átélhető, sőt kreálható változatokban is létezik, netán emelkedettebb spiritualitás velejárájaként formálódik, ott tolakszik elő a kérdés: mitől marad mégis kontinuus, ami megszakadhat, mitől túlélő, ami pusztulásra-romlásra ítéltetett...?! Survival avagy revival, ahogyan a főntebb ajánlott opusz is rendre visszatükrözi a magunkhoz és egymáshoz való viszonyt, a megértés és elemzés módját, az elbeszélt időmúlás okát és jelentőségét, az érintettek kérdéseit és a kutatói válszokat...

Részint ezekről a kérdésekről és kérdésekből is formálódik az egyensúlyi együttélés-helyzet, melynek a miskolci Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet oktatói-hallgatói lettek felmutatói egy tanulmánykötetben, mely a szilágysági (Románia) Tövisháton készített terepmunka tapasztalatait jeleníti meg az interkulturális rejtelmek terén.² Az Antropos sorozat korábbi elméleti etnológiai és vizuális antropológiai forráskiadásai (a debreceni *Csokonai Kiadó* révén) számos társterület (esztétikai tapasztalat, struktúrák és funkciók, idegen fogalmak, európai etnológia, kortárs és modern antropológiai iskolák, irodalomantropológia, helyek és terek narratíváinak) feltárása után most a saját tanszéki terepkutatás tudásanyagát felmutató elemzői kör térségtanulmányait tartalmazza e kötet – az utóbbi évek kesergő kritikai szemléletmódját is fennen cáfoló tudásként, a „stabil etnikai együttélési helyzet jellemzőinek és sajátosságainak (...) jó példájaként”. Az etnikailag vegyes erdélyi peremvidék hosszú távú partnerségi és konfliktuskezelési modellje akkor is ritkaságként értékelhető, ha a kisebbségkutatások vagy határon túli elemzések javarészt tévesztésről, a korántsem rejtélyes marginalizálódásról és státuszbizonytalanságról szólnak legtöbb esetben. A lokalitás problémái, az asszimilációs gyakorlatok, az egymás tükrében együtt élő nemzetek hagyománykötötte világa olyan rehabilitációs folyamatok révén kerül itt előtérbe, melyek Bölcsökön, Bősházán, Monón és Szamosardón 2009-ben kezdett és három évig tartó megismerési folyamatban nem az oppozíciók természetrajzára, hanem a *szociokulturális basonulás mikéntjeire* engedtek rálátást. Mégpedig olyan miliőre, kistérségi kultúrára, melyben az interkulturális rejtelmek oka csupán részint az asszimiláció évszázados folyamatának kivételes be nem következése volt. Továbbá református és ortodox (valamint neoprotestáns kiségyházi) kölcsönhatások együttléte, hagyományos gazdálkodási formák harmonikus átalakulása mellett a szokásbeli és etnikai életmód-elemek megléte adott alapot a kutatásra, s olyan vizuális rögzítésre (fotó, film) is érdemi feldolgozási lehetőséget kínált, mely kellő komplexitással írhatta körül az

együttélések konvencionális módjait. A kötet két-három terjedelmes egységéből az első az oktatóké, a második a diákoké, a harmadik pedig a mintegy „függelék-ként” csatolt dokumentumfilm DVD-anyaga és leírt szöveggel, amelyben az „elkacagott világ”, a „megvagyunk mi egymás mellett...” hangulata rögzül s nyer bizonyítást. A három, csak részben eltérő dimenziót egyfelől Bán András, valamint Dallos Csaba szilágysági terepmunka példáiból felmutatott, elbeszélés-reprezentációkat felvonultató filmes kutatói írása, vizuális antropológiai megközelítése köti át az oktatói-tudományos szint felől a szöveggel zárófejezethez, részint pedig a diákok formálta esettanulmányokhoz. A kötet ezzel a három tömbre építettséggel nem csupán olvasóinak nyújt segítséget, de harmonikusan tükrözi a miskolci antropológusok konzekvens létformáját, melyben diák és oktató, fotós és kutató, elemző és adatgyűjtő együtt, partnerségi összefogásban keres és fedez föl, formál tanulmányt vagy oszt meg empirikus kutatási tapasztalatot. Biczó Gábor (Kotics Józseffel közös) bevezető körvonalai a Tövishát vegyes lakosságú színtereiről, majd ugyancsak tőle egy impozáns összegző fejezet az etnikai együttélés egyensúlyhelyzet-elméletével, valamint Kotics József megélhetési stratégiákról formált etnikai értékdimenziói kellő súlyt és respektust adnak a kutatás egészének, hogy ehhez harmonikusan illeszkedjenek egyetemi hallgatóik önálló és komoly elemzései. Keresztury Ágnes tradíció és migráció bősházi változásairól, Osgyáni-Kovács Kitti (amúgy OTDK-különdíjas és valóban értékes) völcsöki közösségvizsgálata a hiányzó közös lételemekekről és kváziközösségi életjelekről, majd Mészáros-Nagy Éva női normákról, szerepekről és normaszegésről készített áttekintése Monóról, végül Ujhelyi Anna magyar-román együttélés összképe a bősházi globális/lokális folyamatokról... – összességében az utóbbi idők legtanulságosabb és legizgalmasabb leképezéseinek, komplex kultúrakutatási példázatainak egyikét adják ki.

Terek, idők és rejtelmek, a kultúraközi találkozások és érintkezések egészének megannyi formáját felmutató írások ezek, melyeket az „interpretációk interpretációit” vállalva próbáltak bemutatni a miskolci kutatók, olyfajta gazdagsággal, amilyenre a jobb egyetemek néprajz-antropológia szakosai szoktak csak vállalkozni. A tanulmányok kiadós, részletező ismertetése alighanem szakmai folyóirat feladata lenne, szorosra fogott „szemlézéssel” csak úgy illenek ide a többi kötetrel együtt, hogy olvasatukban az élményközeli megjelenítés, az idő sodrására adott újabb cáfolatok bizonyosságai lakoznak. Ami az olvasat önkényességén túl, a hangsúlyok, tónusok, értelmezési analógiák mellett többletként összeköti őket, talán éppen az a komplexitás, mely bármely emberivel összefüggésbe kerülve őszinte igény, óhajtott vízió lehet, ha méltó alakzatba simítják. E méltóságban nem kevesebb az idő rejtelve, mint a tér időisége, s nem méltatlanabb a térhasználat módja, mint az idő foglalataként szolgáló tér közösségisége. Közelebbről persze egyik sem inkább átélhető, s távolabbról is mindegyik csak részben elbeszélhető...

Képes következtetés – képtelen korról

Korszakos képek, képtelen korszakok vagy ezekből eredő izgalmas következtetések műfaja a történetmesélés, az analogikus értelmezés, a dokumentatív feltárás is. Mindig kérdés marad viszont: önmagunk történetének tekintjük-e letűnt korok

kulturális, tárgyhasználati, kommunikációs, kapcsolati kultúrákba ágyazódó előzményeit, vagy épp a résztvevő megfigyelő, a feltáró és ezzel részben beavatkozó Kutató Másik kialakította feltételrendszernek? Egy kor hagyatéka, lenyomatai, öröksége elkerülhető-e, s minden a jövőnek dolgozik (sebtiben, egy napelőn), vagy ráérősen elmazsolázzhatunk a helyi és efemer jelentőségű tüneményekkel? Benne, érte, általa vagy ellene élünk-e, s ha bármelyiket is választanánk, elkerülhetjük-e vajon a többit (is)...? Csupán a kortárs érzékeli, vagy őt sem hatja át, de az utókor már nem tehet mást, mint súlyán méri a történéseket, elszámol a hagyatékokkal, megküzd az emlékekkel, súlyos örökséggel is?

Gáspár Zsuzsa szerkesztésében jelent meg ehhez a kérdéskörhöz az a középiskolásoknak való szöveggyűjtemény, mely társadalomismereti háttérrel és történeti szembesülést kínál *A holokauszt és az emberi természet* tematikus alcímmel.³ A kötet, mint az megjelenési adataiból is látszik, nem mai keletkezésű, s mert könyvészeti barangolásom nem csupán a friss termésre fókuszált, a legkevésbé sem ódzkodom egy tizenöt éves tankönyv vagy iskolai segédlet értékét felmutatni. Avagy, ismét és kitartóan fölemelni, mint olyat, melynek korok és kultúrák közötti korszakos szerepe nem a kiadás dátumától, hanem tartalmától, szemléletmódjától, hasznavehetőségétől sokkal inkább függ. Lassú időben, szembesítő pillantással, konvenciókra fókuszált értékrendszerrel inkább közelíthetünk hozzá, mint kapkodós programossággal. Egyszerűbben szólva, a másfél évtized nem öregbítette, hanem súlyosan szomorú aktualitással ruházta föl ezt az eredetileg (1994) amerikai kiadású válogatást. Nem többel, de nem is kevesebbel, mint amit a közpolitikai, mentális és történetkonstruáló felfogásokban számos elszántság képes és hajlamos előállítani, terjeszteni, barkácsolni, hazudni, képzelődni, elhinni, hamisítani, vallani vagy sugallani: a fajok oszthatóságát, a hit kegyelmi állapotának és elveinek célrendszerében elkülöníthető jót és rosszat, ártalmat és korszakosan hitványt, közveszélyeset és közbékétlenségre alkalmasat, egyáltalán, az ítékezés „jogosságát” és hatásának végzetességig hajszolható kimenetelét. Azt tehát, hogy hiteket és embereket, korokat és eszméket zsidóváron és ószeres módjára kezelni nemcsak lehetséges, de dicső vállalat is lehet olykor. Azt, hogy dogmák és békétlen örökségek, hitek és részvételi hajlandóságok, néma szemlélet és szenvedő együttérzés a barbárságok része, a hatalmak érvényesülésének megengedhető útja, s a „tisza” eszméket követő erőszak bárhol legitim lehet, ha eléggé harsányan dalolják jogosultságát. Ez a „text libris” nemcsak a Kongresszusi Könyvtár Holokauszt-Atlaszát, a hazai zsidó múzeumok történeti anyagát, a tolerancia-felfogások és kronológiai források tónusát idézi föl, hanem a tizenkét fejezetből kettőben mindjárt az egyén és a társadalom, egyén és a történelem, nemzetépítés és állampolgárság, „faj” és identitás, vallás és tolerancia érvrendszereit is bemutatja – nem utolsósorban Ember Mária, Kertész Imre és Székely Magda szövegeiből vett idézetekkel illusztrálva a sztereotípiák, félelmek, konformitás, vallási identifikáció, hátrányos megkülönböztetések útjait és módjait. Korszakos utakat és módokat, éppenséggel a változó világok huszadik századra eső fajelméleti, antijudaista, négerellenes, cigánygyűlölő és minden soron alárendelő gesztusait, melyek végzetes pusztuláshoz, milliók kínhalálához és megsemmisülő léthelyzetéhez vezettek.

A történelemmel szembesülni folytonos aktualitás. E kötet a „faj és a birodalmak” korától, a világháborútól kezd, a weimari Németország és a Horthy-Magyarország demokráciáival folytatja, hogy az alkalmazkodás és engedelmesség, tűrés és némaság, olthatatlan bírvágy és kegyetlen akarnokság tipizálásával, ennek emberi természetbe ágyazott változataival vezessen a fokozódó erőszakorszakok végkifejletéig, a fasizálódó Európa és a megtúrt Holocaust gyalázatáig. A „konzervatív magyar úr”, aki „csak” nézte, a csendőr, aki „csak” parancsot teljesített, a küldetéses emberek mentőakciói, a dogmának megfelelni próbáló milliók erőszakalternatívákra nem lelő tömegei, avagy a világ lelkiismerete mint állapotrajz kényesen és harsányan bomlik ki ezeken a lapokon, melyek a „maradni vagy kiszállni” döntéskényszeréről éppúgy szólnak, mint a szemtanúság vagy vértanúság közérzetéről, a sodródó kisemberről, a népirtás nemzetközi visszfényéről, az amnéziáról, az emlékezés kényszeréről és keserűségéről, meg az autonóm emberről, a múltat elismerő nyíltságról, az egyén és a történelem véget nem érő döntéshelyzeteiről. „Ha a náci rezsim utolsó és legszörnyűbb tette rögtön a legelső és legkisebb lépés után következett volna, ezrek, sőt milliók döbbszentek volna meg... De hát persze ez nem így történik. A legelső és legutolsó között számtalan kis lépésre kerül sor, némelyik alig érzékelhető, s mégis, mindegyik kis lépés felkészít a következőre, apránként segít eloszlatni a sokkhatást...”

A sokkhatás azonban erősebben üli meg a históriát, mint azt a sokkolók akár képzelnék. A sokkhatás nemcsak sok hatás együttese, hanem végkifejlet, előzménye egy következőnek, láncszeme egy folyamatnak, felkiáltójele egy korszaknak is. Félezer oldalon, apró betűkkel, korszakos fotókkal és összefoglaló táblázatokkal, olvasmányokkal és „feladatlapokkal” dúsított szövegről aligha van mit mondani többet, mint hogy a Facing History program mint alapítványi vállalat nem kevesebb, hanem több kötelező olvasmánynál. Alapkönyv, mely helyett hiába adnak első kis lépések formájában nemzeti alapokmányt vagy hiszekegyet a diákság kezébe, az csak fegyvernek jó később, nem a megértés eszközének, és nem ma vagy holnap, amikor erre sok-sok eddiginél nagyobb szükség volna. Sőt, nemcsak volna, van is. S nemcsak szükség, ínség is. Fájó, döbbenetes, süketen vakusi állapotban a história nemcsak visszatekintő részletezésről mutatja ki érvényességét, hanem arról is, hogy tudatlanságaink helyébe hogyan emelhetnénk inkább tudást, ismeretet, megelőző tapasztalatot, tudásörökséget, megértő türelmet. Sőt, állampolgári felelősséget, emberi mértéket is. Akkor is, ha látszólag ez még megvan... „A gonoszság nem valami tőlünk független és rajtunk kívüli torzulás, hanem tükör, önmagunk tükörképe: az emberben rejlő negatívum megnyilvánulása...” (Joseph Brodsky). A tőlünk eltérőt, „a miénktől különbözést” és e distanciák okait veszi végig évszázados időhosszban e kötet, de nem pusztán a megértő tárgyalás értelmében, nem „lecke-ként”, hanem a szembesülések feltételeit is belátó tolerancia alaphangján. Kötelező, mert kényszerű most is, kényszerű, mert súlyosbodó most is mindazon állapot, melynek előzményei sodródóknak-dúsulnak e kötetben, fenyegetően, jelenvalóan. A Holokauszt-történelem egyúttal azok történelme is, akik a vakusi és előítéletes ostobaság megfellebbezhetetlen birodalmának fegyvertárával, tükör nélküli gardróbban, ahol nincs sem visszfény, sem kontrollja a külső fénynek, még kevésbé a belátásnak, türelemnek, morálnak..., de azoké is, akik hiába

érzékeli a besúgók és keretlegények, csizmások és trotórcipősök kegyelmetlen birodalmának formálódását, valójában tehetetlenek ellene. „Szemtől szemben” így a legkevésbé lehet bárkivel is megértő szituációba keveredni, hacsak azokkal nem, akik mindig szemben vannak minden emberivel. Ott és akkor azonban már a historikus olvasmányok, tárgyi és kulturális inventáriumok kevesebb szerepet játszanak...

Parasztmozgalom, Vibarsarok, Körös-kultúra

Egy Debrecenben, még 1976-ban keletkezett, de kiadásra csak tavaly került elektronikus dokumentumot „lapozgatók” (kandidátusi disszertációként egykoron tényleg lapozgatható is volt, most viszont CD-n jelentette meg a *Napvilág Kiadó*).⁴ Ellenségképek, tablók, propaganda, mely az aktuális igazságok korát mindig jelen időben interpretálja, talán akad bőven ebben a hely-, kor- és társadalomtörténeti, mozgalomhistóriai opuszban is, mégpedig számos korszakban egyformán. Nem véletlen azonban a hangoltság, a szándék, a közlési cél, a rálátás mélysége és távolsága: a források feltártsága és értelmezése más történeti dimenziókat, más „tablókat”, áttekintést, s ezen belül is felelős elmélyülést eredményez Tibori János munkájában. *In memoriam* így ír erről: „Áchim L. András születésének 100. évfordulója alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia Felolvasótermében 1971. március 12-én, majd Békéscsabán ugyanennek a hónapnak 15. és 16. napján megtartott emlékülés előadásai, cikkei, tanulmányai a történészek nagy táborából egyetértést váltottak ki, de nem kisebb azoknak sem a száma, akik ellenvetéssel éltek szóban és írásban egyaránt. Az egymásnak feszülő vélemények különösen Békéscsabán – elsősorban a századforduló történelmében cselekvően résztvevők leszármazóiban – vertek magas hullámokat. Többen kértek – a birtokukban lévő dokumentumokra és az 1958-ban megjelent *Az Áchim L. András-féle békéscsabai paraszmozgalom* című szerény kötetemre is hivatkozva –, hogy monografikus rendszerezéssel tárjam fel a történeti igazságot. (...) Így kutatva és mérlegelve sok esetben súlyukat veszítették az eddig általában kizárólagos forrásul szolgáló újságcikkek, szubjektív értékelések és a több mint fél évszázada egyre duzzadó téves nézetek, de ugyanakkor lehántják az igazságról azt a burkot, amely eddig eltakarta szemünk elől a valóságot. Az írónak és az olvasónak szemléletváltásra van tehát szüksége ahhoz, hogy miközben helytörténetünket megszabadítjuk a múlt és közelmúlt áthagyományozott torzításaitól, vele egy időben és párhuzamosan alkossuk meg azokat a tanulságokat, amelyek jelenünk és jövőnk sarkköveitül szolgálhatnak, s így a helyi történelem nem csak a vidék, hanem az egész nemzet közkincsévé lesz, ami célja és feladata is” (7–8.).

Tibori János ezt követően (és válaszképpen) szlovákiai, bécsi, zürichi levéltárak anyagában keresi a kontrasztokat Áchim életútjához, elszántan kimondva: „e kor további kutatását, újabb tények, adatok közreadását önismeretünk szempontjából is feltétlenül szükségesnek tartjuk...”, s mintegy háttérként a településtörténet, az agrárszocializmus és a demokratikusan szerveződő paraszmozgalmak historikumát rajzolja meg „a megtelepedéstől az elnéptelenedésig”, az „idealisztikus anarchizmustól a szocialisztikus tanokig”, a „passzív és aktív osztályharc, kíván-

dorlás és radikalizálódás” korszakán át a „röghöz kötöttből földönfutók” sorsáig, a békés Békésből a viharos Viharsarokká változással együtt, Áchim útkeresésével és sorsvállaló részvételével teljessé téve a historikus körképet, valójában a lokális világ, helyi társadalom számára fontos életszerű hősképet formálja meg. Kiegészül mindez a „derengéssel”, a pártszervezéssel, a győzelmek és kudarcok mikrotörténetével, a belső históriával, mely közösség és vezéregyéniség pártközi és érdek-közösségi viszonyrendszerét adja, s amelyet megelőzően írt munkái is már alapot adtak a történeti és tájegységi ívhez, a *békéscsabai parasztmozgalomhoz* (1958), a városkörnyék vízrajzának kidolgozásához, településtörténeti térképekhez, Békéscsaba történetéhez a *Körös-kultúra idejétől a felszabadulásig* (1960), majd a *Békéscsaba másfél évtizedes története 1944–1960* megkomponálásához (1961), végül a *termelőszövetkezeti korszak* teljesebb képéhez (1961), melyben mintegy a parasztmozgalmak historikumának kibontakozása kap hangot. Az 1919-ben Alkenyérben, Hunyad megyében született (v.ö. Hunyadi János kenyérmezei csatája!), családjával 1920-ban áttelepült és iskoláit Gyulán, Szarvason, Békéscsabán, majd a Debreceni Egyetemen végző Tibori János először a Hittudományi, majd a Bölcsészeti, illetve Jogi és Közigazgatási Karon diplomát szerző történész-írástudó értelmiségiként oktatott, tanulmányokat és könyveket írt, mintegy 35 évig a TIT Történelmi Szakosztályának titkári-elnöki tisztségét vitte, idővel a Magyar Történelmi Társulat Országos Igazgató Választmányának is tagja volt, történeti és néprajzi pályázatok nyerteseként pedig egészen 2008-as haláláig mindét újrakomponálta nemcsak korábbi munkáit, kiteljesítve középiskolai tanári diplomáját (1944) református lelkesítővel (1945), hanem bölcsészdoktori címmel (1959), történettudományi kandidátusival (1978), egyetemi docensi címmel (1979), teológiai doktorátussal (1988) és teológiai PhD-val (1998) is komplettebbé tette.

Az élettörténeti közelítés persze csupán háttérmagyarázat ahhoz, miért kutatja valaki minden zárt és ellenőrzéssel nehezített helyzetben is (mintegy húsz esztendőn át) az agrárszocializmus intézmény- és eseménytörténetét, hogy azután viták, újabb anyaggyűjtések, dokumentumelemzések átelemzésével még húsz évig pontosítgassa helytörténeti belátások számára fontos szempontjait. A közel 1500 lábjegyzettel precízírozott monográfia Áchim háttérében és környezetében a dúló megnemértéseket-félreértéseket is tükrözi, olyasféle pannóként, mintha a történeti folyamat mélységeit és kontextusait szinte anatómiai kívánná megformálni. A hagyatékká vált anyag további elemzése, a viták folytathatóságának biztosítéka Áchim személyét és környezetét (miliójét) érintően is messzire vezet, túl az agrármozgalmakon vagy a szegénységen, Viharsarkon vagy Békéscsabán, egészen a Monarchia vezérkarainak hatalmi-politikai játékteréig, érdektörekvéseik hatásáig, magyar és kisebbségi népcsoportok belső erőviszonyaiig, érdekküzdelmek fontosságáig. Áchim a politikus, Áchim a „zoon politikon”, a társas és közösségi lény, valamint a táj, melyek meghatározó marginalitásukban és történelemmias erőinek belső küzdelméi által egyképpen tárgyai/alanyai a kötetnek; de ami hangsúlyos a folyamat egészében, éppen az, hogy semmiképp sem alattvalói. A vállalásos ember, s a Szerző, ki élethosszan vállalta a portré sokárnyalatúvá tételét, a morális rend, a feladattudat, a „felkentség” mintázatát adja – mind saját életművével, mind a monográfiákban taglalt átmenetek és sorsfordulók tájképével. A kötet a szerző

jogutódja, egyben szellemi örököse gondos munkáját és kitartó, elkötelezett publikálási szándékát, a közkinccsé tétel eredményességét tükrözi, Tibori Timea révén azt az összegzési lehetőséget, annak folytatási esélyét kaptuk meg, melyet édesapja alapozott, konstruált, tervezett meg és kivitelezett is. A „múltidejű” történet jelenidejű interpretációja itt is a jövőfókuszra épül, a folytathatóságra, az ember politikus lényének alternatív kiteljesedésére.

Memoár személyestől a korszakosig

„Magyarországon nem a 'történelemcsináló' politikusok történelme az érdekes, hanem azoké, akik – így vagy úgy – megpróbálták túlélni a politikusok történelmét!” – hangsúlyozza *Szubjektív előszavában* Tibori Timea, azzal indítva a memoárirodalom szerepének fontosságát és a személyes történelem értelmezésének gyakorlatát hangsúlyozandó, hogy „Aki a múltját nem ismeri, annak szegényebb a jelene, és voltaképpen a jövőjét is légüres térben éli” (7.). A történelem személyességének érveit e Frontvonal-kötetben⁵ két képtár is alátámasztja: egy fotogaléria (17–48.) és egy dokumentumválogatás (193–211.) a személyestől a korszakosig ívelő perspektívában. S ha a fentebbi ismertetésben a betegségtudatos társadalom szerves része volt a „saját hang” elnémítása, a kibeszélés, átbeszélés, a mutatkozások értelmezése elleni államiasult közöny, akkor ennek a frontok közé szorult „magántörténelemnek” éppen a mindennapi világokban élők adják látható cáfolatát életútjuk dokumentumaival, sorsuk perszonális panorámaival.

Molnár Mihály, a „volt horthysta őrnagy”, aki Csorváson született 1895-ben, s vitéz mivolta unokáját is a visszatekintés hálájára ösztönzi még ma is amiatt, hogy nem hagyta életét mások fogságába ejteni, nem óhajtott kiszolgáltatottságban és méltóság nélkül élni, 56-ban munkástanács elnöke is volt, s a rendőrségi jelentés szerint (1964) ha csak két hold földdel, nyugdíjasan, büntetlen előélettel élt is, de 1913 és 1924 közötti katonai pályafutása miatt megkülönböztetést szenvedett el, így ha föl is mentették az „56-osság” bűne alól, de a belső számkivettség mindvégig rányomta bélyegét sorsára, dacolására, öntörvényűségére (210.). A kötet meghökkentő részletességgel dokumentált, kitartó aprólékossággal lábjegyzetelt szövege a személyességig közvetlen visszaemlékezés és a szaktudomány hitelesítette köztörténeti narratíva szuverén módon taglalt elegye. Molnár Mihály a felsőkereskedelmi érettségi (1913) után az önkéntes katonai szolgálata idején kitört világháború reményteljes katonája lett (tizedesként kezdi, főhadnagyként szerelik le súlyos sebesülését követően 1917-ben) már az 1918/19-es változások tanúja volt, 1922-ben vitézzé avatásakor ötvenholdnyi földet kapott, melyen mintagazdaságot fejlesztett, folyamatos önképzéssel és kurázsival pótolta agrárszakismeretének hiányait. Az újabb háborúban megint katonai sorsra szánták a fennebbvalók, de 1945-ben angol fogságba esvén, utólag igazolási eljáráson átesve végleg kikerült a hadi pályáról, s még újjáépített gyulavári gazdaságát sem gazdagíthatta tovább a kuláklisra kerülés, földjének széttagosítása, a teljesíthetetlen adóterhek, beszolgáltatási kényszerek miatt. A túlélési küzdelem és igazságosság közérzet okán került az 56-os forradalmi bizottság élére, mely miatt újabb eljárás alá esett 1958-ban, s bár büntetlen mivolta a bíróság és a helyi társadalom előtt is nyilvánvalóvá vált, a

kollektivizálás és a hatvanas évek politikai viszonyai már csak kapásmunkás, törekra-
kó, portás, segédmunkás, éjjeliőr szerepben engedik megélni 1970-es haláláig.

Ez a mikro- és köztörténeti feltárás közötti komplex leírás a szubjektív élettör-
téneti dokumentáció és a perszonális történelemből kirajzolódó korkép harmóniá-
jában kap formát: háborúk, sorspróbáló viszonyok, küzdő magánlét, példamutató
személyiség magatartó ereje kínál lapozgatható albumformát a könyv oldalain,
melyet talán még az életképes korosztály is a magántörténelem mutatkozásaként
olvashat, a korrajzok kedvelői azonban ennél is többet, a személyesség és
személyiség komplexitását tekinthetik erényének. T. Kiss Tamás, aki az aprólékos
feldolgozó munka egyszerre szaktörténész és narratív tényfeltárással merészkedő
súlyos feladatát vállalta el, a dokumentumok kompozicionális rendezésének kihí-
vó felelősségét mutatja föl: napló- és iratanyagok, vallomás és fotóbeszéd, levéltá-
ri alaposág és közgondolkodási eszélyesség terén engedi belátni az őt mindig is
jellemző (Klebensberg-köteteit és a hazai tudás, tudomány- és oktatásigazgatás-tör-
ténetben felhalmozott) részletgazdag tárgyilagosságot. A *Frontvonalban* az emberi
frontok fővonala, véderői és ellenei is szüntelenül jelen vannak, a képek és doku-
mentumok számától független bensőségesség is dominál, az egyedi sors kitettsége
ezzel olyan albumjellegű körvonalakba öltözik, melyeket részint a kor tényanyaga,
részben pedig a főszereplő hitelessége tesz teljessé és arculatszerűvé. Ahogyan
például a *Curriculum Vitae* záró soraiban a családi sűrű drámát (56 utáni beidézé-
sek, letartóztatás, őrizetes fogság, fiával közös börtönlét, fiát sújtó ítélet és munka-
tábori büntetés, leánya halála, gyümölcsösének és mintagazdaságának elkönfiská-
lása, frontokon szerzett tüdőbaj) egy zúzós oldalban összefoglalja, az szinte leple-
zetlen körképe a magyar vidéki sorsnak, albumszerűen gazdag képsora a szen-
vedő egyén tűrő mentalitásának. Ez a történelemittas emlékkiadvány, melynek
paraszti „enteriórjai” a mentalitástörténet békési tájon is példás helytörténetbe
ágyazott lapjai, nem valami időtlenül unalmas „vidéki történet” anyagát adják ki,
hanem azt a „dokumentumok tükrében” fölmutatható sorsszerűséget, mely Molnár
Mihályt és családját is körülvette a huszadik században. A környezet, a gazdálko-
dás, az épületek, a katonai vagy politikai események-élmények albuma tehát, s
külön érdekessége is a családmonografikus múltfeltárással vállalkozó Tibori Theo-
dosia Timea hitelesítő jelenléte nagyapja sorsában is megjelenik, mintegy vissza-
igazolva a történetiség értékét, a lassú idők és bekövetkező szembesülések fon-
tosságát. Látni látszik, hogy nem alkothatunk szobrot, emlékművet vagy dicshim-
nuszt olyan könnyen nagyapáink emlékére – de itt épp a továbbélő jelenmúlt, a
jövőképből kihagyhatatlan feltételrendszer egzisztenciális és mentalitástörténeti
jelentése, impozáns emlékanyaga válhatott értelmezési keretté és visszafogott üze-
nnetté, a kötet ettől mintegy túlnő, fölé ível a „nemzeti múlt” dörgedelmes hangoz-
tatását kisszerű harsogássá tévő felfogásoknak. Egyebek közt azzal, hogy a nevesít-
ett főszereplő, de vele párban sorstársai is épp a társadalmi bázis (a tanyasi-falusi
lakos, a kerteszkedő ember, a bevonuló katona, a morális igazságokért helyi küz-
delemben bocsátkozó demokrata, a meghurcolt katona, a létfeltételekért megküzdő
gazdálkodó és hasonló szerepek révén) a társadalom képviselőjeként, mint köz-
történeti szereplő léphessen elő, s vele emelkedjék a história rangjára mindaz,
amit átél, s mindazok, akikkel átélte. Ez a lokális rokonsági, szociokulturális és

történeti paradigmakezelés, ennek tartózkodó, mégis kijelentő mondatokra épülő magasztossága (elnagyolt asszociációval: a magyar paraszttársadalom históriája) az, mely megörökítésre került ebben az opuszban. S jó, hogy így történt, a helytörténeti adatörzés, a múlt eseménytörténetének még vázlatos rajzolata is messzi érdektelenségbe vész korunk jelenre szűkülő érdeklődési időszakában. A Frontvonalban hősei, azaz a história mindenkori aktorai így személyesülnek meg, így lesz érthető a „lassuló idő” révén mindaz, ami maradjon akár „muzealizált” állapotában, de maradjon meg legalább, hogy a holnapokban már más jelentősége és jelentése lehessen. Mert a személyest a korszak, a korszakot a magántörténelem hitelesíti...

Az emlékező tapasztalat és történetisége

Élményközösség, életvilág-szabályozó hatások és hagyományok... – a fenti kötetek kontinuus vezérfonala lehetne, bele- vagy hozzáértve a mindenkori élethelyzetet, társadalmi környezetet, államiságot is. Államnak polgára, nemzetalkotó tagja, kisebbsége, részskultúrája persze megjeleníthető az „államfejlődés” képzelten nagyvonalú gesztusába foglaltan éppúgy, mint vallási, gazdasági, életmódbeli, kapcsolati, szellemi vagy más tőkék reprezentánsainak mikrotörténelmében is. A történelemmel „szemben” megmutatható álláspont, a „fősodorról” átellenben mutatkozó részskultúrák vagy szubkultúrák eltérő historikuma és állapotrajza egyben annak is mindenkori bizonyossága, hogy nincs az a „kis hely”, amelyből ne lehetne „nagy történéseket” kiolvasni, felfedezni, megérteni, amennyiben a „mikro” nem kizárólagosan az érdektelennek tetsző helyit, a „provinciálisan” poros jellegtelent és elnagyolt „általánost” jelenti, hanem a helyi mivoltában is univerzálisabb jelentést hordozó reprezentációt is magába foglalja, vagy rövidebben: legalább kiolvashatóvá teszi. Ezen olvasati lehetőségéből él a mikrotörténelem tudáságazata is, a történettudomány egyik, ma egyre divatosabb ágazata. Úgyannyira, hogy e diszciplína számára evidenssé válik: a jelen avatja történelemmé a múltat, miközben a korábbi tudást, tapasztalatot is talányosan áthozza a jelenbe, melynek értelmezése ezért részint mindig történeti (is), noha aktuális, de folytonosan jelenidejű, miközben maga is történetivé válik. Praktikus lelkű afrikai népek például nem is fecsérelnek különösebb figyelmet a múlt és jelen eseménydimenzióinak merev elválasztására: nyelvhasználati, elbeszélési, értelmezési szinten csak a messzi ősök „Mitikus Történelme” létezik, azt követően a jelen pillanatig már a jelenidő tart, jövő pedig fikcióként sem létezik számukra. Hasonló feloldhatatlan ellentmondásba „dolgozza bele” magát Gyáni Gábor történész is, aki a hazai történeti antropológia egyik egykori első képviselőjeként immár nem korábbi témaköreit (kültelki munkáséletmód, cselédsorsok vagy gyári munkás léthelyzetek városi lenyomatait, szalonok világát vagy fotográfusok ábrázolási aspektusait) ismétli újabb kötetében, hanem *A tapasztalat mint emlékezet és történelem* alcímmel a posztmodern kor történetírási kánonját állítja szembe trauma-elbeszélések narratíváival.⁶

Gyáni izgalmas, provokáló és vitathatatlanúgót tükröző magabiztossággal tárja föl azokat a dilemmákat, melyek a közös gondolkodás múltidejét, a kollektív emlékezet hagyományhoz kötöttségét helyezik ellenpontba a mindennapi életben analitikusan megérthető kategóriák természetrajzával. De önmagát is vitatja, tézi-

seire is rácáfol ugyanakkor, hogy kimenetként végül mégis az egységben látás esélyét fogalmazhassa meg vállalható stratégiának. A kihívó gazdagságú elméleti esszégyűjtemény a történeti tudás és identitásépítés, kultuszformálás és historizálás, folklorisztikus és mitikus építkezés elemeit teszi diszkurzív környezetbe, jelezvén ezzel, hogy a történetírás maga is eszköze megjelenítési kánonoknak, korszakos lenyomatoknak, kutatói aspirációknak és (sokszor elbeszélhetetlen) múltidőknek. A XX. századot is emlékezeti „eseményé” avató értelmezés a korszak mint műalkotás vagy műretek vízióját kínálja, de ennek ellentmond megannyi historikus dráma, melyek kollektív élményként vagy traumaként élnek tovább. Ilyenek például éppen a háborúk, az erőszak nyilvánvaló dülásai, melyeket például a paraszti emlékezet is másképpen őriz meg, mint a történelemkönyvek lapjai, s ilyenek az első világháború emberi históriái is, ilyenek a megtorlás évtizedeinek lenyomatai, a holokauszt időszaka vagy éppen a felejtés mint stratégia (pszichológiai és politikai) dimenziói is. A jelenbeli múlt, a múltbeli aktualitás, a felejtés és megtartás, emlékezet és törlés mint eseménysorok verziója nem csupán valamely távolságtartó messzeség vagy értelmezői rendszerező készség tartozékai, hanem az élő, időben létező, belevettségükben a maguk másságát megelő emberi csoportok mentális védekezési eszköze a múlás, elmúlás, időtlenné válás, jelentéssé formálódás folyamatában.

Gyáni (mindig) impozáns érvelési és forráshasználati interpretációja abba a veszteséggel együtt élő felfogásmódba kalauzol elegánsan, ahol az egykor és most víziói vagy virtuális és valódi társkapcsolati tőkét fejlesztő mutatói látványosan vannak jelen... A szerző hűsz egybegyűjtött tanulmánya – talán nem kell szégyelleni a vallomást – évekre szóló olvasmányként, tanulnivalóként gazdag mentalitás-történeti és elbeszéléseleméleti interpretációt tartalmaz. Összegzőként, vagy ahelyett, hogy bármelyik tanulmányt kiemelném és rövid ismertetésére vetemednék, inkább azt súgnám a másként gondolásra nyitott olvasónak: korszakos mű ez, tehát ne ódzkodjon megkaparintani a kötetet, mert egyszer még a hálán túl is büszke lesz arra, hogy időben beszerezte... Záró írásában arra figyelmeztet Gyáni: állítólag a történelmet mindig a győztesek írják – de ez nem mindig kell érvényes legyen a megértésekkel és belátásokkal alátámasztott történelmi tudat megannyi szempontjára, mint azt a kötet számos írásában sajnálattal és kritikával hiányolja. Ugyanakkor megerősíti olvasóját: ha a történész írásai/kutatásai nem is mindig vágnak egybe a történelem szereplőinek tapasztalataival, ettől még mindaz részét képezi a feltáró munkának, amely a megértés logikája alapján egy történeti szakmunkának feltételeit és értelmét adja. Gyáni összegző és a korunkbeli történettudományt a narratív (interpretált) történetértelmezés felé vezető tanulmánykötete épp a múlt elvesztési félelméből adódó emlékezeti munkát és értelmezői szerepet hangsúlyozza, nem véletlenül rímelve Kövér György mostanság megjelent tisztaeszélári monográfiájára, Granasztói Péter kiskunhalasi viselet- és divattörténetére, a történeti antropológia (és/vagy mikrotörténetírás) hazai hagyományainak legjavára. Az „eltűnt mindennapok” vagy az újra meglelt belátások közösségisége a kultúra olyannyira szerves része, hogy talán csak a hitvilágok, származási közösségek, rokonsági hálók és kultúraformáló erők mélyebbek, rejtélyesebbek nála.

Az eltűnő korok, lepergett évek és évtizedek ugyanakkor a jelenben élők közül mindig épp a történészeknek nyújtják a legkitűnőbb forrásanyagot. Valuch Tibor válogatott tanulmányai⁷ is ezt tükrözik: arcokat vet össze eszmékkal, embereket a mindennapokkal, szocializmust a magánkisiparral, 1956-ot a megtorlással, „gulyás-kommunizmust” a magyarsággal, élelmiszer-ellátást a demokratikus radikalizmus hagyományával és a liberális szocializmus eretnokségeivel. „Jegyzetei”, elemző áttekintése, esettanulmányai nemcsak korszakok és kultúrák, zsarnokságok és megtorlások, naiv vagy tiszta eszmék és esélytelen korok dimenziói közt nyújtanak eligazodást, hanem a történelemben a „rákövetkezés” vagy bekövetkezés esélyeit, a frontvonalakon inneni és túli eszmei vagy életviteli drámákat is szakmai figyelem fókuszába emelik. Amikor irodalom és politika határain (Kovács Imre, Szabó Zoltán, Schöpflin Aladár) vagy a nemzetformálás időszakában az emberformáló és korszakalkotó eszmék alapvonalain építkező közgondolkodók (Vámbéry Rusztem, Csécsy Imre, Jászi Oszkár, Bibó István) hatásáról fest nagyívű korpépeket, vagy midőn a községi közellátás, fogyasztás „bőséges ínségtől az ínséges bőségig” terjedő dimenzióit veszi nagyítója alá, valahol mindig a lehetséges utak és konfliktusok természetrajzára futtatja ki megállapításait. Emberi pannók és társadalmi életrajzok olyan korszemléletét, mikrotörténeti és emlékezeti aspektusait vázolja föl számunkra, melyek révén az emlékezet és a tény, a korkérdések adekvát választai, a demokratikus vagy zsarnoki megoldások interpretációi tűnnek a legadekvátabb megközelítésnek. Maga is a történeti antropológia felé indulva, de a magyar táj és néprajzi térségek (hajdúsági, Duna-Tisza-közi, debreceni) lokális jelentéstörténetét adva úgy jut el a huszadik századi magyar társadalmi metszetek összegzéséhez, hogy abban az élő történelem, a résztvevő ember, az események sodra és ideje kap fokozott figyelmet. Értékválasztása, s az, hogy elemzéseiben nem a rendszerváltást követő világ körülnéklése, hanem épp a hagyományok új szempontú mustrája összegződik, s nem az elvitathatatlanság önhittségével, hanem a lehetséges olvasatok, a lassult időben latolgató és értékelő szemléletmód eleganciája, az árnyaltabb és részletesebb zsarnokságképek felvillantása kapja a főszerepet, fennen mutatja, hogy az ember a mindenkori belátásokkal csupán kormetszeteket, talányokat, előképeket és részválaszokat kaphat. Két évtizednyi tanulmányválogatás ennél többre is vágyhatna – azonban épp a megértés merészsége, a kérdésfeltevések bátorsága és a részválaszok relatív részrendszere mutatja, mennyivel inkább szembesít az ilyesféle belátás, mint az idő zsarnokságába rekedt összképek kimerevített kreálmányai.

S hogy az idő zsarnok-e, a kollektív emlékezet felejtésre hajlamos-e, esetleg a lassú időben a történeti szembesülések is más és más visszfényt kapnak, azt megannyi fontos monográfia bizonyítja. Ehelyütt csupán néhányat emelhettünk le a könyvespolcra, melyekben a metszetek, narratívák és komplexitások a maguk értelmező idejében sokkalta mélyebb dimenziók felé kalauzolnak, mint azt olykor a zsarnoki idő sodra fölfedezni engedné. Amit tehetünk, csupán a megértés, belátás, elfogadás, újragondolás kísérlete, és sosem bizonyosság a mindenkori tudás, a történeti tudat felől. De e kísérlet is bejárja Európát, ahogy a Nagyalföldet, a Viharsarkot, a békési tájakat vagy a homoki hátságot a történeti felfedezés merészségével, kormetszeteivel.

JEGYZETEK

1. Thomas Hylland Eriksen: *A pillanat zsarnoksága*. L'Harmattan, Budapest, 2009.
2. Biczó Gábor – Kotics József (szerk.), „Megvagyunk mi egymás mellett...”. *Román-magyar etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisbáton*. Miskolci Egyetem, KVAI, 2013. (DVD filmmelléklettel.)
3. Gáspár Zsuzsa (szerk.), *Szemtől szemben a történelemmel és önmagunkkal. A holokausz és az emberi természet. Társadalomismereti szöveggyűjtemény középiskolások számára*. Soros Alapítvány – Korona Nova Kiadó, Budapest, 1997.
4. Tibori János: *Áchim. Agrárszocialista mozgalom Békéscsabán*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2013.
5. T. Kiss Tamás: *Frontvonalban. Molnár Mihály élete dokumentumok tükrében*. Belvedere Meridionale Kiadó, Szeged, 2013.
6. Gyáni Gábor: *Az elveszített múlt*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010.
7. *Metszetek. Válogatott tanulmányok*. Argumentum – 1956-os Intézet, Budapest, 2006.

SEBESTYÉN ATTILA

A szellem mint az üzleti élet innovátora

PETER DRUCKER ÉS A MENEDZSMENT MŰVÉSZE

Peter Drucker menedzsmentgondolkodó életműve azt szemlélteti, hogy miképpen alakulhatnak ki olyan menedzsmenttudományi karrierök és látásmódok, melyek nem elsődlegesen a későkapitalista gazdaság *reálfolyamataival* és a piaci mechanizmusok matematizált modellezésével foglalkoznak. Hanem e helyett – a racionális és haszonelvű üzleti logikából önmagukat *kikülönítve* – számos más (religiózus, kulturális, művészeti) diskurzus érintésével a szellem gondozásának és a vízió/gondolkodásmódok formálásának kérdései felé fordulnak.

1. Drucker, a reneszánsz ember

Peter Druckert azért szokás a vezetéstudományi gondolkodók sorában *listavezetőnek* (azaz „a guruk gurujának”) tekinteni, mert a menedzsment területen ritkán látott *reneszánsz ember* típusát képviselte. Olyan kulturális háttérország állt mögötte, mely igazán komoly szellemi-történeti mélységet és széles körű kitekintést biztosított számára. Talán ezért is tekinthette magát szívének legmélyén olyan társadalomtörténésznek (Vö. Handy), aki a legkülönbélebb történeti-kulturális jelenségek közt fölrajzolt váratlan és invenciózus párhuzamok, kapcsolódások révén tudott revelatív belátásokkal szolgálni az üzleti és társadalmi életről való gondolkodás számára.

A mindehhez szükséges gazdag szellemi-műveltségi háttér egyik eredőpontja nem más, mint Bécs, a szülőváros – legalábbis a médiatudós Marshall McLuhan szerint, akit szoros szakmai és személyes kapcsolat kötött Druckerhez: közeli barátok voltak, kölcsönösen hatottak egymás gondolkodására (ehhez ld.: Wolf; illetve Duggan). Bécs a különféle kultúrák összekapcsolódásának termékeny mintázataival és a művészetek iránti fogékonyság hagyományáival lehetett meghatározó az